

lo modo potest a cordibus hominum deleri in universalis.¹ . . . Quantum vero ad alia praecepta secundaria, potest lex naturalis deleri de cordibus hominum, vel propter malas persuasiones, eo modo, quo etiam in speculativis erroribus contingunt; vel etiam propter pravas consuetudines, et habitus corruptos; sicut apud quosdam non reputabantur latrocinia peccata, vel etiam vitia contra naturam, ut etiam Apostolus dicit ad Rom. 1². Quae profecto ignorantiam, quae a vitio voluntatis oritur, ac proinde vincibilem arguunt.

ART. VII. *De legis naturalis supremo cognoscendi principio*

281. Quemadmodum in scientiis speculativis principium primum existit, ad quod omnia alia principia reducuntur³, ita et in philosophia morali aliquod primum praeceptum, quod cetera omnia in se complectitur, est admittendum. Huiusmodi principium vocari solet primum principium *cognoscibilium* legis naturalis, quia apprehenditur tamquam prima lex universalissima, ex qua dimantur, et in quam resolvuntur omnia legis naturalis praecepta; unde fit, ut ista, in quantum ad illud primum principium referuntur, habeant rationem unius legis naturalis⁴. Distinguuntur principium i-

¹ Dicitur in universalis. Nam possunt homines in peculiaribus actionibus ita operari, ut ea ignorare videantur; unde subdit sanctus Doctor: « Deletur tamen in particulari operabili, secundum quod ratio impeditur applicare commune principium ad particulare operabile, propter concupiscentiam, vel aliquam aliam passionem ».

² 1^a 2^{ae}, q. XCIV, a. 6 c. Cf *ibid.*, a. 4 c.

³ Cf *Ontol.*, c. I, art. 4, p. 10-11, vol. II.

⁴ 1^a 2^{ae}, q. XCIV, a. 2 ad 1. Hanc investigationem unitas etordo scientiae profecto expostulat: at non desunt, qui ipsam tamquam inutilem censem. Ita, e. g., opinantur Finetti (*De principiis iuris naturae et gentium*, t. II, lib. VII, c. 7, p. 55, Neapol. 1780), et Droz (*Manuale di filosofia morale, ossia de' vari sistemi della scienza della vita*, trad., c. 14, p. 105, Palermo 1836). At falso; nam etsi, ut ipsi aiunt, peculiaria hominis officia cognosci possint, quin ex supremo aliquo principio eruantur; tamen cognitio illa esset manca, et cum non obtineatur per causas, scientifica dici non posset (cf Taparelli, *Saggio teoretico di diritto naturale*, vol. I, c. IV, not. XXII, p. 108, Napoli 1850). Herbartus autem, universale unicum principium eliminandum ab Ethica esse contendens eo quod ad hominem in diversis, in quibus versatur, statibus dirigendum satis non est (*Phil. pract. gen.*

stud a principio, quod *vocant constitutivum* legis naturalis; siquidem hoc nomine illud designatur principium, ex quo originem et vim obligandi habent praecepta legis naturalis, quodque, ut iam ostendimus, Dei imperium, sive Divinae sapientiae ordinatio est¹.

282. Ex ipsa autem primi principii *cognoscibili* notione colligitur, illud has sibi proprietates vindicare; scilicet, ut sit 1° *universalissimum*, ita ut alteri non subiciatur: 2° *adaequatum*; quia omnium praceptorum tamquam communis expressio est: 3° *cognitu facillimum*; ceteris enim minus cognitis ex eo deducendis faciem praeserre debet: 4° ut communem obligationis notionem exhibeat; secus tamquam principium legis spectari non posset.

283. Porro in determinando huiusmodi principio admouit variant, qui de disciplina morali tractarunt². Praecipuas ex eorum sententias in medium proferimus. Hobbesius hoc assignavit effatum, tamquam *primam et fundamentalem* naturae legem, idest, *pacem ad sui conservationem esse querendam, ubi haberi potest; ubi vero non potest, querenda esse auxilia belli*³. Pufendorfius universalem naturae legem *socialitatem esse statuit; nempe cuilibet homini colendam et servandam esse societatem*⁴. Alii cum Wolfio illud primum principium ita enunciant: *Quae te, statumque tuum perfectorem efficiunt, facilo: ea autem, quae te, statumque tuum reddunt imperfectum, cavelo*⁵. Heinnecius *in amore erga*

(germ.), p. 183-188, Gottingae 1808; *Illustr. anal. iuris nat., et mor.*, Gottingae 1836), falsitate laborat. Non enim illud, ut cetera amoventur, principium assignatur, sed ut eorum omnium ratio ultima intelligatur.

¹ P. 80-84, et p. 171 sqq. « *Iustitia Dei, quae constituit ordinem in rebus conformem rationi sapientiae sua... est lex Eius* »; I, q. XXI, a. 2 c.

² Cf Schwarz, *Instit. I. P. universalis naturae et gentium*, p. 1, tit. 2, instruct. 3, Augsbourg 1743; Genuens., *Elem. Met.*, t. IV, *De principiis iuris naturalis*, lib. I, c. 5-14, p. 37 sqq, Neapol. 1756; Rosmini, *Filosofia del diritto*, vol. I, *Sistema morale*, sez. 2, p. 36-70, Napoli 1844.

³ *Element. phil.*, sect. III, *De Cive*, c. II, § 2, p. 10, Amstelodami 1668.

⁴ *De iur. nat. et gent.*, lib. II, c. 3, § 15 sqq. Quod principium iam Grotius innuerat, *De iure belli et pacis*, Proleg.

⁵ *Instit. iuris natur. et gent.*, p. I, c. 2, § 43, p. 14. Hoc wol-

Deum, seipsum, et proximum illud constituit¹. Wollastonus, Veritatem realem sequere²; Rheinardus, Deum imitare, Eiusque attributis vitam compone³; Kantius, Illud semper in agendo diclamen tenelo, quod fieri possit lex universalis⁴, formulam generalem legis esse contendunt. Alii, inter quos Finetti⁵, principium ceteris praferendum hoc esse censem, serva ordinem. Denique Roselli⁶, Taparelli⁷, aliquae plures non aliud primum principium legis naturae assignandum esse docent, quam illud D. Thomae⁸, *Bonum est faciendum et prosequendum, malum vitandum*.

284. Prop. *Primum legis naturalis principium cognoscitivum est hoc, Bonum est faciendum, malum vitandum.*

Prob. Primum legis naturalis cognoscitivum principium, seu praeceptum universalissimum, quod aliorum rationem nobis praebet, circa illud versetur oportet, quod primo a ratione practica apprehenditur, et ex quo primum iudicium ab ipsa efformatur. Atqui, quoniam ratio practica operationes e-

sianum principium, *Perfice te ipsum*, inter recentiores a Jouffroy (*Droit nat.*, I-II), et a Damiron (*Moral.*, Préf. p. XI sqq) approbatur. Atque huc etiam sententia Arhensii spectat, qui, cum supremum hominis bonum in evolutione omnium facultatum constitutum (cf p. 20, not. 3), ita supremum principium exhibet instar aggregati conditionum externarum et internarum dependentium a libertate, et necessariarum pro evolutione et assecutione ordinatiois seu destinationis rationalis, individualis, et socialis hominis et humanitatis; vid. *Corso di diritto naturale*, t. I, part. general., c. II, § I, p. 169, Milano 1857.

¹ *Elem. iuris nat. et gent.*, lib. I, c. 3, § 77 sqq.

² *Ébauche de la religion naturelle*, La Hiae 1726.

³ *Système de la morale chrétienne*, t. I, § 53, 90.

⁴ *Critique de la raison pratique*, pars I, liv. I, c. I, § 7. De Fictheo, Schellingio, Hegelio non loquimur; ethica enim principia ab eis statuta idealogicae ipsorum doctrinac consecrata sunt. Cf Lichtenfels, *Institutioni di filos. morale, o di metafisica de' costumi*, c. I, scz. II, § 42-44, p. 59, trad., Lodi 1852.

⁵ Hoc statutum principium, adiecta conditione, dummodo unicum iuris naturalis principium statuendum sit; *De principiis iuris naturae et gentium*, t. III, lib. 7, c. 6, p. 48, ed. cit. Cuius conditionis ratio patet ex iis, quae adnotavimus p. 184, not. 4.

⁶ *Summ. phil.*, etc., t. III, pars III, q. IV, art. 2, p. 130, Bononiae 1859.

⁷ *Saggio teoretico di diritto naturale*, t. I, part. I, c. 4, p. 28-31, ed. cit. — 8 1^a 2^{ae}, q. XCIV, a. 2 c.

sequendas respicit, atque operatio ad finem sub ratione boni dirigitur, primum, quod ab illa apprehenditur, est bonum; et proinde primum iudicium, quod ab ipsa efformatur, est, omnia non appetere nisi bonum. Ergo primum legis naturalis praeceptum non aliud esse potest, nisi hoc, *bonum est faciendum, et malum vitandum*¹.

285. Insuper, principium illud characteribus omnibus primi principii, quos superius assignavimus, apprime gaudet. Sane, 1° nulli universaliori principio practico subiicitur², ex quo, tamquam ex principio legis, deducatur; bonum enim, et malum sunt primae notiones rationis practicae. 2° Est *adaequalum*, nempe cetera omnia legis praecepta complectitur, ita ut haec ad illud facile possint revocari. Nam quodvis legis naturalis praeceptum circa aliquid versatur, quod est faciendum, quia naturae humanae convenit, vel vitandum, quia huic adversatur; ac proinde quia est bonum, vel malum³. 3° Est cogniti facillimum; siquidem ex practicis boni et mali, quae omnibus communes sunt, notionibus, exurgit. 4° Communem rationem obligationis enunciat; nam bonum, quod est faciendum, amplectitur quidquid ad ultimum finem hominis a Deo praestitutum necessario resertur; ac proinde quidquid moralem necessitatem seu obligationem importat⁴.

¹ « Sicut ens est primum, quod cadit in apprehensione simpliciter; ita bonum est primum, quod cadit in apprehensione practicae rationis, quae ordinatur ad opus. Omne enim agens agit propter finem, qui habet rationem boni. Et ideo primum principium in ratione practica est, quod fundatur supra rationem boni; quae est, *Bonum est, quod omnia appetunt*. Hoc est ergo primum praeceptum legis, quod bonum est faciendum, et prosequendum, et malum vitandum »; 1^a 2^{ae}, q. XCIV, a. 2 c.

² Diximus, *practico*; illi enim praecedunt aliae notiones, vel principia theoretica, puta notiones entis, et non entis, et principium *contradictionis*, quod ex his notionibus existit, nempe, *non potest idem simul esse, et non esse*. Ast haec, cum ad rationem, prout speculativa est, referantur, ad rem nostram non pertinent.

³ Sanctus Doctor (*loc. cit.*) ostendit ex illo principio tria officiorum genera manare, quibus homo vel erga seipsum, vel erga societatem tum domesticam, tum civilem, vel erga Deum adstringitur.

⁴ Principium, quod explicavimus, innuere videntur Sacrae Scripturae, iis verbis: *Diverte a malo, et fac bonum*; *Ps. XXXIII, 15*.

286. In resellendis autem aliis, quae assignantur, principiis parum immoramus. 1º Principium Hobbesii ex eius circa statum naturalem hominis doctrina, quam abnormem esse suo loco ostendemus, fluit, statum nempe naturalem hominis non esse socialem, sed mutui belli, atque in eo omnes ad omnia ius habuisse. Insuper, lex illa Hobbesiana tamquam prima assignari non potest; subaudit enim legem sese conservandi, unde vel pax quaerenda, vel belli auxilia paranda. Atque cum in enuncianda illa lege Hobbesius conditionem apposuerit, *ubi pax haberi potest, aut non potest*, quaenam servandae essent pacis leges praescribere in primis debuisset; ne conditio illa occasionem praebet invadendi alium, eo praetextu, quod pax haberi cum illo non possit. Denique, ut alia, quae huius doctrinae systema impietatem manifestant, omittamus¹, posita supra illa lege, illud, quod, *etsi eius principiis, legem naturalem negantis, sit consentaneum*², tamen ab omnium sensu abhorret, consequeretur, numquam nobis licitum esse pro Deo, vel publico bono in discrimen vitae venire; et quamcumque actionem honestam esse, dummodo conservationi nostrae vitae expediatur.

2º Adversus Pufendorfium satis sit haec adnotare, quae ex principio socialitatis consequuntur, tria absurdia: « 1º homines nullis officiis erga Deum, et semelipsos adstringi; haec enim ex illo principio haud derivantur³; 2º Actus interiores, et in proximum iniurias illas, quae societatem non perturbant, ex lege naturali haud vetari; 3º Legem naturalem ad praesentis vitae utilitatem, tamquam suum finem, non vero ad aeternam felicitatem spectare.

3º Wolfius principium *propriae perfectionis* explicit hunc in modum: « Usus facultatum animae, et organorum corporis sunt fines a Deo intenti; etenim usus rerum naturalium omnium sunt fines a Deo intenti⁴ ». Iam homo, cum li-

¹ Cf Finetti, *Op. cit.*, t. II, lib. VII, c. 2, p. 25 sqq, ed. cit.

² Vid. p. 73.

³ Neque subdat Pufendorfius haec officia ab illo principio *indirecte* deduci posse. Nam eo ipso, quod ab aliquo principio praestantiora officia legis naturalis indirecte tantum et secundario colligi possunt, illud tamquam primum principium haberi non potest.

⁴ *Phil. pract.*, § 46.

bertate, qua pollet, possit abuti, potest non ordinare actiones suas ad fines naturales. Hinc « lex naturae nos obligat ad determinandum actiones liberas per easdem rationes finales, per quas determinantur res naturales¹ ». Porro, cum homo secundum hanc legem actiones suas moderatur, hae perfectae sunt, siquidem consensio tunc existit finium actionum liberarum cum finibus rerum naturalium; in consensione autem plurium in aliquo uno consistit perfectio². Quocirca prima lex naturae est, quae propriam perfectionem iubet. Quae cum ita se habeant, 1º principium propriae perfectionis eo, quo a Wolfio explicatur, modo non est primum; nam aliis, ut intelligatur, indiget propositionibus³. 2º Quoniam perfectio, ad quam ex lege naturae tenemur, in eo consistit, quod liberae nostrae actiones determinantur secundum fines naturales, nempe secundum usus facultatum animae, et organorum corporis; illud, quod ipse Wolfius docuit⁴, consequitur, scilicet, singulis operam dandam esse omnibus scientiis, artibus, opibus, honoribus comparandis; nam haec omnia in usibus facultatum animae, et organorum corporis consistunt. Ast hoc consectarium aperte falsum est; quis enim reum violatae legis naturalis eum habet, qui aliquam scientiam, aut artem sibi comparare negligit? 3º Quinimmo non solum falsum, sed etiam admodum turpe consectarium ex potissima illa Wolfiana lege derivat. Nam fines naturales, ad quos facultates animae, et organa corporis determinantur, sive naturalis horum usus ad eas etiam actiones, quae moraliter pravae sunt, porrigitur; e. g., qui manum ad surrandum tendit, naturaliter manu utitur. Quapropter furtum, aliaque eiusmodi prorsus honesta dicenda forent; siquidem cum finibus naturalibus rerum consentirent. 4º Exinde patet Wolfii sententiam ex eo etiam improbandam esse, quod perfectio, de qua ille loquitur, non nisi de perfectione physica

¹ *Op. cit.*, § 154.

² *Ontol.*, p. 1, sect. III, c. 6, § 503.

³ Id etiam contra alios philosophos vim habet, qui idem principium dictant. Hoc enim effatum, *Perfice te ipsum*, iam subaudit, quid homini faciendum sit, ut seipsum perficiat.

⁴ *Phil. pract.*, § 172, 209, 431, 471. Quod consecrarium etiam Dalmatianus (*loc. cit.* cf etiam c. II, p. 152) profitetur.

intelligi potest; siquidem actiones *naturales* non nisi in bonum physicum tendunt¹.

4º Heinricius ex Christi sententia, universam scilicet *legem in duabus mandatis*, seu in dilectione Dei, et proximi, pendere², haud recte principium suum confecit³: dilectio enim Dei, et proximi est primum legis principium non quidem ordine cognitionis, sed ordine dignitatis, siquidem, cum propriis finem attingat, nobilior est⁴. Accedit, quod Heinricius potius amori generati, vel amori propriae felicitatis gradum primi principii legis naturae videtur tribuere⁵. At amor generati potest esse et bonus, et malus, et tum huic, tum illius obiecti: amor vero propriae felicitatis amorem Dei, et proximi inferre non valet, nisi, ad summum, quatenus ad felicitatem nostram uterque conductus; qui quidem amor non eiusmodi est, ut esse debet.

5º Neque effatum, quod Wollastonus enunciavit, *Veritatem realem sequere*, probari potest. Etenim sequi verum, prout verum est, non ad voluntatem, quae legi subiicienda est, sed ad intellectum pertinet: voluntas autem tantum movet intellectum, ut in iudiciis contingentibus potius uni, quam alteri parti contradictionis adhaereat⁶. Quod si dicatur voluntatem ad hoc teneri, quod secundum veritatem realem actiones suas accommodet, hoc profecto non intelligendum est ratione veritatis, sed ratione bonitatis, quatenus nempe agere hunc in modum bonum est.

6º Principium, quo Deum, Eiusque attributa nobis ad imitandum generati proponitur, in primis id, quod fieri non potest, praecipit; siquidem secundum omnipotentiam, sapientiam, aliaque huiusmodi attributa vitam nostram moderari impossibile est: neque ad rem facit; ad principii enim moralis rationem attributa illa non spectant. Deinde etiam quoad

¹ Hanc ob rationem Wolffii sententiam ad Epicuri systema proxime accedere ostendit Finetti, *Op. cit.*, t. I, lib. I, c. 10, p. 41 sqq, et t. II, lib. VII, c. V, p. 32 sqq.

² Matth., XXII, 40.—³ *Op. cit.*, ibid., § 79.

⁴ Cf s. Thom., *Contr. Gent.*, lib. III, c. 416.—⁵ *Ibid.*, § 79.

⁶ Cf s. Thom., 1^a 2^{ae}, q. XVII, a. 6 c.; *In lib. III Sent.*, Dist. XXIII, q. II, a. 2, sol. 1 c. et sol. 3 c.; *Qq. dispp.*, *De Ver.*, q. XIV, a. 1 c.

morales Dei perfectiones, earum omnimoda imitatio non praecepitur; nam haud quis simpliciter tenetur ad perfectionem, quae est secundum obiecta, vel effectus, ut perfecta facial, tendere, et multo minus eam habere; sed solum ad perfectionem, quae est per intensionem, tenetur tendere, quamvis non teneatur eam habere¹.

7º Quod attinet ad imperativum categoricum Kantii, 1º quoniam absurdum est, uti iam ostendimus, rationem esse sibi ipsi legislatricem, absurdius est, agendi rationem unius hominis tamquam normam universalem pro omnibus assignare: eo magis, quia « persona privata non potest inducere efficaciter ad virtutem² ». 2º Pro veritate adiunctorum in quibus homines versantur, saepe evenit, ut eadem actio, quae honeste ab aliquo elici potest, turpis, si ab aliis eliciatur, evadat. 3º Neque principium illud vim habere potest circa illas actiones, quae ab uno, qui in iisdem adiunctis versatur, ac ceteri homines, efficiuntur; nam actio aliqua honesta est non ratione earumdem circumstantiarum, in quibus homines versantur; sed e contrario, quia honesta est, eis in iisdem circumstantiis convenit. 4º Ex Kantiano principio doctrina de consiliis eliminatur, quippe quae ad universalem legem elevari non possunt: quid si iuvenis ille, cui Redemptor dixit, *Vade, vende quae habes, et da pauperibus*, ex schola Kantii fuisse? 5º Formula illa, uti recte adnotavit Staphs, in usum difficillime traduci posset: cuique enim haud facile est diuidicare, an sua agendi ratio ad legem universalem possit accommodari; atque saepe evenit, ut falso arbitremur id, quod nobis probatur, etiam aliis probatum iri; e. g., qui vindictam spirat, vel ad duelum provocatur, adeo sibi securus videtur vindictam, quam exercet, ab aliis ratam haberit, ut desuper etiam gloriari soleat³.

8º Denique: Etsi lex naturalis ordinem inbeat, tamen *ordinis custodia* tamquam illius primum principium *cognoscitum* tradi non potest; nam ideo naturalis ordo est servan-

¹ *In lib. III Sent.*, Dist. XXIX, q. I, a. 8, sol. 2 c. Cf 2^a 2^{ae}, q. CLXXXVI, a. 2 ad 2.

² 1^a 2^{ae}, q. XC, a. 3 ad 2.

³ *Theol. mor.*, t. I, *Ethicae Christianae generalis sect.* I, c. II, § 41, p. 96, Oeniponti 1855.

dus, quia bonum est faciendum, et malum vitandum; quo-
cira principium, quod circa bonum, et malum versatur est
omnino primum; siquidem ad illud cetera omnia analyseos
ope reducuntur⁴.

ART. VIII. *De legis naturalis sanctione*

287. Inter actus legis ille etiam enumeratur, « quod inducat *ad hoc*, quod sibi obediatur² ». Hinc « legislatores per praemia, et poenas observantiam legis inducunt³ ». Iam constitutio et irrogatio praemiorum pro custodientibus legem, atque poenarum contra eam transgredientes, nomine *sanc-
tionis* appellatur. Antequam igitur huic de lege naturali tra-
stationi finem imponamus, an et ista sua fulciatur sanctione
investigemus oportet.

288. Prop. 1°. *Lex naturalis sanctionem necessario expo-
stulat.*

Probatur ex Divina Providentia. Etenim 1° actus humani, aequae ac res naturales, Divinae Providentiae subduntur. Hinc sicut in rebus naturalibus, cum in eis debitus ordo naturalium principiorum, et operatio servatur, sequitur naturae conservatio, et bonum; corruptio autem et malum, cum a debito, et naturali ordine receditur: ita etiam in rebus humani homo bonum, vel malum consequitur, prout servat, vel non ordinem legis divinitus impositae. Hoc autem inter hominem, et res naturales discrimen existit, quod in harum potestate non est servare debitum ordinem, vel ab eo des-

⁴ De supremo legis moralis, quod Rosmini (Principii della scien-
za morale, c. IV, a. 7) assignavit, haud locuti sumus, nempe *Ama-
ens*, secundum eum ordinem, quo tuae exhibetur intelligentiae. Hoc enim in illius philosophi idealogica doctrina fundamentum habet: neque ex subiectiva et maxime abstracta idea *entis* lex obligans enasci potest. Item, nec Giobertum nominavimus, qui principium illud supremum ita enunciavit: *Operationibus tuis ordinem in mundo statutum conare ut perficias; atque ita operationes tuas perage, ut omnes mentes creatas eas tamquam regulas et normas possint adhibere* (*Del buono, Avvertenza*, pag. 36). Etenim principium istud ad Kantianum reducitur. Illud autem, quod circa perfectionem ordinis mundani asseruit, aperte falsum est. Etenim hominis est se conformare ad ordinem a sapientissima voluntate Dei statutum, non vero illum perficere.

² 1^a 2^{ae}, q. XCII, a. 2 c.—³ Contr. Gent., lib. III, c. 140, n. 1.

cere; dum e contrario, observatio, vel transgressio debiti ordinis est in potestate voluntatis humanae constituta; ac proinde in rebus naturalibus bonum vel malum consequitur ex necessitate naturae; in homine autem ex dispensatione Dei gubernantis. Atqui bonum, vel malum hoc modo ex observatione, vel transgressione legis homini advenire, idem est, ac ipsum praemiori, vel puniri. Ergo¹.

2° « *Divina Providentia non solum disponit rerum ordinem, sed etiam movet omnia ad ordinis ab eo dispositi executionem... Voluntas autem a suo objecto moveatur, quod est bonum, vel malum. Ad Divinam igitur Providentiam pertinet, quod hominibus bona proponat in praemium, ut voluntas ad recte volendum moveatur, et mala proponat in poenam, ad hoc quod inordinationem vitet*².

289. Quae magis perspicua fiunt ex eo, quod legis Divinae tum custodes, tum violatores eodem modo haberet a Deo, cum Eius iustitia, et bonitate omnino pugnat. Item, ordo Dei sapientia dignus haud foret, si violatus ab inquis per legis transgressionem, non repararetur per poenam; siquidem ordo exigit, ut quicunque contra ordinem agit, a principe ordinis deprimalur³.

290. Porro argumenta adversus veritatem istam petuntur vel ex eo, quod actiones, ad quas tenemur, rationem meriti apud Deum obtinere nequeunt; vel ex eo, quod pravis actionibus hominis nullatenus Deus offenditur; vel ex eo, quod infinitae et perfectioni Dei repugnat, quemadmodum Auctor Codicis naturae inquit⁴, de reis se vindicare, et crudelis eos torquendi exercitio oblectari. Iam haec omnia admodum futile sunt; quippe quae falsitate, vel ambiguitate laborant. Elenim 1° « homo, in quantum propria voluntate facit illud, quod debet, meretur; alioquin actus iustitiae, quo quis reddit debitum, non esset meritorius⁵ ». Quomodo autem actiones nostrae meriti rationem apud Deum obtinere valeant, iam alibi a nobis explicatum est⁶. Sane, per « actum hominis Deo secundum se nihil potest accrescere, vel deperire; sed tamen

¹ Contr. Gent., lib. III, c. 140, n. 3.—² Ibid. n. 5.

³ 1^a 2^{ae}, q. LXXXVII, a. 1 c.

⁴ Code de la nature, ou le véritable esprit de ses lois, p. 153.

⁵ 1^a 2^{ae}, q. CXIV, a. 1 ad 1. Cf p. 88, not. 3.—⁶ P. 89-90.